

УДК 291.14

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НЕОКУЛЬТІВ

Рябко І.В.

I. Вступ

Особливістю сучасної релігійної ситуації в Україні є те, що її формування відбувається не лише за рахунок традиційних конфесій (православ'я, католицизм, греко-католицизм, протестантські течії, іудаїзм, іслам), але й новітніх релігійних об'єднань (неокультів). Серед них є такі, що історично не успадковані нашим народом від попередніх поколінь, проте набувають популярності внаслідок місіонерства проповідників з їх історичної батьківщини. Неокulti стали невід'ємним атрибутом українського сьогодення. Вони є складним соціально-політичним феноменом. Можна спостерігати як за зростанням їх кількості, так і за ступенем впливу на різноманітні процеси в нашій державі.

II. Постановка завдання:

- дати визначення поняттю "нетрадиційна релігійна організація";
- дослідити соціальний і психологічний вплив неокультів на свідомість своїх adeptів;
- запропонувати класифікацію новітніх культів за формою їх функціонування і за сутністю;
- проаналізувати релігійні об'єднання за напрямками їхньої діяльності;
- розкрити психологічні мотиви прагнення потенційних adeptів стати членами новітніх релігійних організацій.

III. Результати

Ставши фактом і фактором сучасного релігійного життя, нові релігійні об'єднання активно змінюють усталену релігійну карту світу, геополітичний баланс між певними релігіями. Вони, як правило, не знають географічних, державних, національних та культурних кордонів. Їх поява зумовлена змінами світоглядних парадигм, кризою традиційних релігій, взаємовпливами різних культурних світів. Водночас неокульти стають результатом релігійної ініціативи окремих осіб, які на базі певної віросповідної традиції або синкретизму кількох творять нове віровчення, культ, організацію.

Часто неокульти у періодиці, релігійних, науково-популярних та наукових виданнях називають по-різному: секти, новітні релігійно-містичні течії, квазірелігії, псевдорелігії, рухи "Нової еру" тощо.

На нашу думку, не зовсім науковим є використання для позначення неокультів такого поняття, як "секта", через його вузькість і неконкретність. "Секта (від лат. sekta – вчення, напрям, від sequor – наслідую) – релігійна група (група), яка відо-

кремилася від панівної церкви" [7]. Таке поняття, як "секта", рідко використовується у сучасній науковій лексиці (вживається переважно в журналістиці або богословській літературі). На наш погляд, тут доцільніше вживати визначення "культ". Адже культ є ширшим поняттям, ніж секта. Культ (від лат. cultus) – "схиляння перед чимось, безмірне звеличення або обожнювання чогось або когось" [8]. Щоб уникнути понятійного зміщення, на наш погляд, варто визначитися з термінологією дослідження.

Новітня релігійна організація (неокульт) – релігійне об'єднання, що виникло в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Переважна більшість нетрадиційних релігій є неокультами. Хоча ці поняття близькі за змістом, але не синонімічні. Слід зауважити, що не всі нетрадиційні для України релігійні угруповання належать до неокультів. Деякі з них є давніми релігіями, як, наприклад, буддизм, даосизм, зороастризм та ін. Щоб уникнути понятійної невизначеності, на наш погляд, варто дати визначення "нетрадиційної релігійної організації".

Нетрадиційна релігійна організація (нетрадиційний культ) – релігійне об'єднання, що культурно, ментально, побутово не укорінене в Україні, історично не успадковане нашим народом від попередніх поколінь, не прагманне його релігійній духовності [9].

Новітні та нетрадиційні культу доцільно, на нашу думку, розглядати використовуючи одночасно дві окремі класифікації. Критерієм поділу першої класифікації є форма функціонування, а другої – сутність. Отже, вони поділяються за формою функціонування на:

- церковні організації: харизмати ("Слово віри", "Перемога", "Руч віри", "Жива вода", "Церква нового покоління", "Слово істини" та ін.), "Церква Єднання", "Діти Бога", "Церква останнього заповіту", "Богородицька церква", "Церква Христа", "Церква Ісуса Христа святих останніх днів", "Велике біле братство", "Міжнародне товариство свідомості Крішні", "АУМ сінрікьо", бахаїзм тощо;
- курси та центри духовного вдосконалення та розвитку можливостей: Гуманітарний центр Хаббарда, Інститут душі "Атма", "Трансцендентальна медитація", школи ізотеричних знань, різноманітні гуртки з вивчення йоги тощо;
- філософські школи: "Новий Акрополь" тощо;

- школи східних бойових мистецтв: "Білий Лотос" тощо;
- центри і гуртки народних та нетрадиційних методів лікування, які також можуть набувати інших форм.

Новітні та нетрадиційні культури поділяються, на нашу думку, за сутністю на:

- християнські: "Діти Бога", "Церква Ісуса Христа святих останніх днів", харизмати, "Церква Христа", "Богородицька церква", "Реформована православна церква" тощо;
- східного типу (орієнталістські): "Міжнародне товариство свідомості Крішні", "АУМ сінрікьо", Сахаджа-йога, "Трансцендентальна медитація", рух Шрі Чін-Моя, групи послідовників Шрі Сатї Саї Баби, рух Ошо Раджніша, "Товариство Шрі Ауробіндо", різноманітні буддистські течії (дзен-буддизм, тибетський буддизм, ламаїзм) тощо;
- синкретичні: "Велике біле братство", "Церква Єднання", бахаїзм, "Церква останнього заповіту" тощо;
- наукологічні (сайєнтологічні): "Церква сайєнтології", "Новий Акрополь", "Наука Розуму", "Вогняна квітка", різні психотехніки, івановство та ін.;
- езотеричні: теософія, Агні-йога, маги, послідовники Андрєєва, Бердника, групи Сіморона, спиритуального характеру та ін.;
- язичницькі: "Рідна Віра", "РУН Віра", "Собор Рідної віри", "Ладовіра", "Ягновіра", "Слов'янська релігійна громада", "Рідна православна віра", "Українська віра арійського обряду" та ін.;
- сатанинські: "Церква Сатани", "Храм Сета", "Товариство Асмодея", "Слуги Вельзевула", "Чорне Братство", "Товариство Сатани", "Чорне коло" тощо.

Хоч більшість неоекультів є релігійними об'єднаннями, але значна кількість наукологічних, більша частина езотеричних та окремі культури східного типу належать до містичних рухів. Містицизм намагається розкрити таємниці психіки. Містики прагнуть наблизитися до живої людини, до її відчуттів, безпосередніх життєвих вражень, внутрішніх станів, пошуків індивідуального ставлення до навколишнього світу. Вони намагаються вловити та систематизувати глибоко особисте сприйняття людей, що спонукає до зосередженого самопізнання.

Релігійні та містичні вчення можна розрізнити за такими критеріями:

- віровчення релігійних організацій передбачає поклоніння та служіння єдиному Богу чи різним божествам (Христос, Крішна, Будда, Дажбог, Перун, Диявол, Сет та ін.) або "Живому Богу" чи "втіленням Бога" (Марія Деві Христос, Баха – Улла, Віссаріон, Мун та ін.);
- містичні віровчення обирають центром уваги не богів, а людину, ступінь та шляхи її вдосконалення, а основна мета

цих вчень – самовдосконалення людини для повної самореалізації;

- функціонування релігійних об'єднань обов'язково передбачає певну культову практику з відповідними ритуалами та служителями культу.

Безумовно, віровчення деяких релігійних організацій мають елементи містики, а тому це питання необхідно розглядати комплексно, враховуючи всі три критерії поділу. Адепти переважної більшості містичних груп також вважають, що їх групи не належать до релігійних організацій, і діють під виглядом "Лабораторії астрологічних досліджень", "Школи езотеричних знань", "Семінару з розвитку паранормальних здібностей" тощо. Одні з них реєструються у державних органах під виглядом громадських організацій, а інші діють як неформально-гурткові об'єднання, особливо при навчальних закладах, медичних організаціях та курсах, котрі мають стосунок до психіатрії, "народних" та нетрадиційних методів лікування. Віровчення значної частини езотеричних об'єднань спираються на наукові знання і тому мають характерні ознаки наукологічних культів. На наш погляд, саме ступінь езотеричності є тим критерієм, за яким треба розрізняти наукологічні й езотеричні культу.

Містичні культури часто приваблюють тим, що обіцяють, а нерідко певною мірою дають людям можливість удосконалити свій світогляд, проаналізувати особисті переживання. Вони захоплюють ідеєю нескінченного самопізнання, морального вдосконалення, даючи можливість отримати внутрішню гармонію та спокій.

Неоекультути мають ряд спільних ідеологічних елементів. Це, попри все, уявлення про час, що передувало створенню цього неоекульту, як про час, сповнений розгубленості та страждань. У цьому випадку завдяки вірі відкривається "велика істина". Об'єднує неоекультути також уявлення про засновника як про людину, якій відкрилася "абсолютна істина". Осмислення його особистості може бути різним. Він може бути великим пророком, видатним філософом, мудрим гуру чи живим богом. Засновник культури передає своїм прихильникам певну "істину", котра гарантує спасіння всім тим, хто повірив у неї, за умов виконання певних вимог, різних заборон, табу, на чому наголошує засновник.

Ідеологіям неоекультів притаманне уявлення про те, що світ найближчим часом буде радикально змінено в результаті перемоги сил світла над силами темряви. Носіями добра є представники неоекульту на чолі з керівником. Всі інші будуть або знищені, або не воскреснуть, або будуть підлеглі віруючим, які стануть елітою нового світу [1]. Така перспектива може бути привабливим моментом для тих, кого не влаштує життєве становище. Більшість

новітніх культів, на відміну від традиційних релігій, розгортають активну пропагандистську діяльність. Кожен адепт неокульту відчуває себе місіонером, а тому адептами неокультів нерідко стають люди, які прагнуть до духовної чи релігійної активності, хочуть відчувати свою значущість.

Нерідко засновники культів стверджують, що їм Бог особисто відкрив Істину. Наприклад, засновник "Церкви Єднання" Мун і засновник "Церкви Ісуса Христа святих останніх днів" (церкви мормонів) Сміт стверджували, що Бог особисто спілкувався з ними і надав завдання месійного характеру. Проте Мун ставить себе вище за Ісуса Христа, який не повністю виконав свою місію і був розп'ятий на хресті, а Мун – більш досконалий і доведе місію до кінця.

Засновники культів часто користуються тими самими джерелами, що й традиційні церкви, але тлумачать їх по-різному. Наприклад, харизмати, представники "Церкви Христа", "Міжнародного шляху", "Свідки Єгови" та мормони по-різному коментують Біблію, а адепти останніх чотирьох культів до того ж стверджують, що вона неправильно перекладена, і використовують перекладену Біблію. Крішнаїти користуються Бхагавад-Гітою, як і традиційні індуїсти, але тлумачать її іншим чином, до того ж іншими індуїстськими джерелами вони майже не користуються. Лідери значної кількості неокультів ("Церкви Єднання", "Великого білого братства", "Церкви останнього заповіту", "Церкви Сайєнтології", "Церкви Ісуса Христа святих останніх днів", руху Ошо та ін.) розробляють нові теологічні джерела.

Традиційне християнство пропонує пасивне очікування другого пришествя Христа. Ця пасивність не зовсім відповідає динамічному життю сучасного суспільства. Люди хочуть бачити реальне втілення Месії на Землі, а не абстрактне божество. Це може відбуватися з багатьох причин. Деякі не можуть уявити собі Бога інакше як персоналізованого в образі людини, інші бажають і готові побачити його своїми очима, треті не приймають консервативних традиційних вірувань і шукають сучасні вчення, що відповідають моді. Відповідно до попиту виникає пропозиція, що виражається у виникненні різних культів на будь-який смак.

Е. Дюркгейм висловлює думку, що тепер ми можемо вказати на причину, через яку боги не можуть обходитися без своїх віруючих, як і віруючі без своїх богів – це саме суспільство, а боги є не більш ніж його символічним вираженням [2]. Проте символічне божество, запропоноване традиційними релігіями, перестало задовольняти людей. Розвиток цивілізації підсилив динамізм життя, запит на який не міг не відобразитись у релігійній сфері.

Слід зазначити, що клімат для поширення неокультів в Україні надзвичайно сприя-

є. Це пояснюється сучасною суспільно-психологічною та соціокультурною атмосферою; відстороненістю нових релігійних і містичних груп від традиції, зокрема традиційних церков; винятковою активністю іноземних місій та їхніми фінансовими можливостями, що значно перевищують ті, котрими оперують традиційні церкви. У більш широкому контексті причина виникнення та бурхливої активізації неокультів – загальна орієнтаційна криза євроцентристської цивілізації, що спричинюється до спроб синтезу західної і східної релігійних традицій та інтенсифікує релігійні експерименти взагалі; загальна духовна криза, брак стрижневих ідей та загальнозначущих цінностей; розрив у соціальному досвіді та ціннісних засадах між поколіннями; ослабленість історичних церков і нерозвинутість їхньої місіонерської структури.

Віруючий звертається до культу за власним бажанням. Спочатку він відвертається від своїх проблем, тому що не здатен їх вирішити. Втрата віри у свої сили та у свою спроможність пов'язана з певними змінами в психології, поглядах і поведінці людини. З'являється прагнення до розуміння світу, що є немов би гарантом захисту від впливу "земних" людських слабкостей і спочиває на тривких основах "божественного одкровення", яке повідомляє людині, що вона "загубила" в собі "абсолютну істину".

Французький учений О. Клеман вважає, що люди стали дуже самотніми і гостро відчують свою смертність; розпадаються сім'ї, люди шукають у культі відчуття спокою та любові. Вони легко інтегруються в нову структуру і знаходять у ній "матір" – секту. Психолог А. Джаноф теж відзначав цей привабливий момент – можливість задовольнити дитяче прагнення до любові та захисту від реальності [1]. Нерідко культу приваблюють людей з тяжкими психічними відхиленнями і тих, які страждають від різних неврозів та жажів. Кількість таких людей сьогодні зростає внаслідок економічної та моральної кризи, а також соціальної незахищеності у сучасному українському суспільстві.

IV. Висновки

Неможливо не враховувати особливості неокультів як специфічного різновиду людського співтовариства. Адже люди, які втратили життєві позиції, вступивши в культ, знову знаходять себе, відновлюють втрачений зв'язок зі світом. Суспільство нехтує невдахами, проте в культурах вони є "братями". Неокulti об'єднують людей, котрі зневірилися в житті, сумують за цілісним світовідчуттям, а отже, готові прийняти за Бога будь-якого ідола.

Релігійна потреба зводиться до специфічної (релігійної) форми задоволення реальних соціальних потреб людей, які з тих чи інших причин не можуть реалізуватися у світському житті. До таких потреб належать

потреби в сім'ї, у самоствердженні, самовираженні та діяльності. Їх задоволення у культурі призводить до формування відчуття божественної обраності. Отже, богообраність – це форма протесту проти суспільного зла, відмежування від оточення шляхом створення світу обраних, які відокремлюють себе від іншого світу особливою вірою, культом, моральними правилами. Ідея богообраності свідчить про культурову обмеженість суто релігійного протесту. Вона прирікає адепта на життя за його законами, що передбачає відповідне становище особи в суспільстві та державі. Насамперед, культурове відокремлення від світу, суспільства, а іноді від сім'ї, друзів загострює потребу належати до ідеальної спільноти. Віруючий, який відірваний від іншого світу, цінує свою належність до релігійного товариства і тому підпорядковується його традиціям, усіляко підкреслює свою духовну близькість ("братерство") з іншими членами цього товариства, відстоює його ідеї.

Література

1. Григулевич І.Р. Пророки "новой истины" / И.Р. Григулевич. – М., 1983. – С. 11–12.
2. Durkheim E. Les formes elementaires de la vie religieuse / E. Durkheim . – Paris : P. U. F., 1968. – 496 p.
3. Дудар Н. Соціально-психологічні чинники виникнення нових релігійних течій / Н. Дудар // Новітні релігії в сучасній Україні : матеріали круглого столу та науково-практичної конференції. – К. : VIP, 2000. – С. 94–95.
4. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України : монографія / [В.М. Петрик, Є.В. Ліхтенштейн, С.В. Сьомін та ін. ; за заг. ред. З.І. Тимошенко]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 331 с.
5. Парахонський Б.О. Нетрадиційні релігійні культури як питання національної безпеки України / Б.О. Парахонський, С.В. Сьомін // Стратегічна панорама. – 2000. – № 1–2. – С. 200–212.
6. Сьомін С.В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України : монографія / С.В. Сьомін. – К., 1999. – 267 с.
7. Український радянський енциклопедичний словник. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1987. – Т. 3. – 185 с.
8. Словарь русского языка / [сост. С.И. Ожегов]. – М., 1986. – 616 с.
9. Академічне релігієзнавство : підручник / [за ред. А. Колодного] – К. : Світ знань, 2000. – С. 782.

Рябко І.В. Соціально-психологічний аналіз неокультів

Анотація. У статті надано визначення поняттю "нетрадиційна релігійна організація". Досліджено соціальний і психологічний вплив неокультів на свідомість своїх адептів. Запропоновано класифікацію новітніх релігійних культів за формою функціонування і за сутністю. Подано аналіз релігійних об'єднань за напрямками їхньої діяльності. Розкрито психологічні мотиви прагнення потенційних адептів стати членами новітніх релігійних організацій.

Ключові слова: новітня релігійна організація, нетрадиційний культ, релігійне об'єднання, містичні вчення, релігійна потреба.

Рябко И.В. Социально-психологический анализ неокультов

Анотация. В статье подано определение понятия "нетрадиционная религиозная организация". Исследовано социальное и психологическое влияние неокультов на сознание своих адептов. Предложена классификация новых религиозных культов за формой функционирования и по существу. Произведен анализ религиозных объединений по направлениям их деятельности. Раскрыты психологические мотивы стремления потенциальных адептов стать членами новых религиозных организаций.

Ключевые слова: новая религиозная организация, нетрадиционный культ, религиозное объединение, мистическое учение, религиозная потребность.

Ryabko I. Social and psychological analysis of the new religious organizations

Annotation. In this article the definition of the term non-traditional religious organizations is given. Social and psychological impact of the new religious organizations on the consciousness of its adherents is investigated. The classification of new religious cults in the form of functioning and essence is suggested. The analysis of religious organizations in areas of their activities is made. Psychological motives of potential followers to become members of new religious organizations are disclosed.

Key words: new religious organizations, non-traditional cult, religious association, mystical doctrine, the religious need.